

ня заінтересованих в подібного рода інформації потреби- телей; совершенствование механізмів привлечення трудових ресурсів; оптимізація міжнародних, міжрегіональних і між- поселенних міграційних потоків; стратегічне планування і формування міграційної політики на національному, регіональному і місному рівнях; створення більш сприятливого міграційного клімату в регіонах, испытывающих де- фіцит труда; отражение степени достижения поставленных це- лей в регулюванні розвитку міграційної подвижности тру- довых ресурсов.

Стаття надійшла до редакції 10.06.2010 р.

УДК 911.373 (477)

І. Д. Ткач, аспірантка,
Тернопільський національний
економічний університет

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ПОСЕЛЕНЬ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В РЕГІОНІ

АННОТАЦІЯ. У статті досліджено сучасний стан соціального розвитку поселень регіону, здійснено порівняння індикаторів соціального розвитку із загальнодержавними, наведено основні напрями соціальної політики, що необхідні для покращення соціального розвитку регіону.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Соціальний розвиток, рівень життя, доходи, витрати, соціальна політика, соціальні стандарти, соціальні трансферти.

АННОТАЦИЯ. В статье исследовано современное состояние социального развития поселений региона, осуществлено сравнение индикаторов социального развития с общегосударственными, определены основные направления социальной политики, которые необходимы для улучшения социального развития региона.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА. Социальное развитие, уровень жизни, доходы, расходы, социальная политика, социальные стандарты, социальные трансферты.

ANNOTATION. In the article modern social development of settlements of region status was investigated, comparing of indicators of social development is carried out to national, basic directions of social policy, which are needed for the improvement of social development of region, are resulted.

KEYWORDS. Social development, standard of living, profits, charges, social policy, social standards, social transferts.

Вступ. Зміна суспільних відносин та розбудова соціально-орієнтованої ринкової економіки в нашій країні вимагає пошуку, розробки та впровадження у практику нових прогресивних форм господарювання, спрямованих на досягнення добробуту населення, політичної та соціальної стабільності. В умовах посилення соціально-економічної диференціації окремих населених пунктів, міської та сільської місцевості все важливішими стають питання вивчення сучасного стану соціального розвитку поселень, обґрунтування напрямів регіональної соціальної політики та застосування ефективних методів регулювання та управління просторовим розвитком. Соціальна політика держави повинна бути спрямована на створення умов, що забезпечують гідне життя і вільний розвиток людини.

Актуальність дослідження посилюється необхідністю вироблення ефективної моделі соціальної політики, що базується на системі стандартів, відповідальності за їх виконання, проведення аналізу причини тих чи інших явищ, що зумовлюють наявні диспропорції. На сьогодні в Україні соціальні стандарти не відповідають міжнародним, вони забезпечують лише мінімальний рівень задоволення потреб, що часто фактично є межею бідності.

В українській регіональній науці посилюється увага до соціальної проблематики, передусім до теоретичних і прикладних аспектів просторового розселення, до вивчення рівня і якості життя людей у різних типах населених пунктів. Дослідженню питань соціально-економічного розвитку поселень присвятили свої наукові праці З. Герасимчук, М. Долішній, А. Доценко, Т. Заставецький, Є. Качан, Е. Лібанова, С. Лісовський, Я. Олійник, Ю. Пітюренко, М. Романюк, Л. Руденко, А. Степаненко, Д. Ткач, О. Топчів, І. Юрчишин, Л. Шевчук.

Основною метою дослідження є аналіз сучасного стану соціальної бази поселень регіону із слабким соціально-економічним розвитком (на прикладі Тернопільської області) для формування конкретних пропозицій щодо реалізації соціальної політики в регіонах.

Постановка завдання. Соціальний розвиток поселень є складним процесом, що формується під впливом різноманітних чинників впродовж тривалого часу. Обґрунтування і вироблення критеріїв для визначення рівня такого розвитку, що могло б забезпечити порівняння показників та всебічний аналіз соціального стану поселень, є важливим завданням сучасної науки. Відсутність уніфікованого підходу до оцінювання соціально-економічного розвитку окремих територій посилює необхідність таких досліджень для визначення диспропорцій регіонального розвитку, для

формування засад регіональної політики, забезпечення політичної і соціальної стабільності.

Для дослідження соціального розвитку основними цілями було: визначення місця регіону за рівнем соціального розвитку в Україні; аналіз сучасного рівня соціального розвитку поселень регіону; вироблення пропозицій щодо основних напрямків для формування нової соціальної політики з урахуванням рівня розвитку регіону.

Основними методами, що використані у дослідження є: аналіз, синтез, порівняльний, ранжування.

Результати. Одним із найголовніших завдань сучасної соціальної політики в Україні є вирівнювання умов життя і діяльності людей на всій території країни. У зв'язку з цим необхідна оцінка сучасного стану всіх регіонів, а також їх міської і сільської місцевості. Особливої уваги потребують регіони, в яких рівень соціально-економічного розвитку є найнижчим, з тим, щоб науково обґрунтувати показники економічного зростання та напрями соціального розвитку. До таких регіонів відноситься і Тернопільська область — регіон із слабким соціально-економічним розвитком.

В економічній науці ще відсутня єдність поглядів на індикатори визначення рівня соціального розвитку. Традиційно вважають, що соціальний розвиток визначається рівнем розвиненості сфери послуг у тому чи іншому регіоні чи населеному пункті. У сучасних умовах, коли стан соціальної інфраструктури не може бути критерієм оцінки соціального розвитку, аналізу й оцінці підлягає рівень обслуговування населення відповідно до більше чи менше розвиненої сфери послуг [8, с. 398].

Основою для вироблення ефективної соціальної політики є наявний рівень життя населення, передусім рівень матеріального добробуту. Він є індикатором масштабів розшарування населення за рівнем доходів і витрат, за майновим станом тощо. Індикаторами соціального розвитку окремих поселень чи територій виступають рівень доходів і витрат населення, структура витрат, рівень забезпеченості населення послугами (освітніми, торговельними, медичними, рекреаційними, культурними та ін.), забезпечення людей житлом (і стан його благоустрою), предметами тривалого користування, якість життя людей (стан здоров'я, рівень злочинності, безробіття тощо).

Аналіз показників соціального розвитку поселень Тернопільської області (табл. 1) свідчить про їх значну відсталість від рівня розвитку середнього по Україні, тобто про наявність ознак депресивності у регіоні.

Таблиця 1

**ІНДИКАТОРИ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ
ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ У 2008 р. [5; 6]**

	Україна	Тернопільська область	
		одиниць	% від середнього по Україні показника
Сукупні ресурси в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн	2892,8	2156,8	74,5
Сукупні витрати в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн	2590,4	2044,5	78,9
Номінальна заробітна плата працівників, зайнятих у галузях економіки, грн	1806	1313	70,7
Обсяг реалізованих послуг у розрахунку на 1 особу, тис. грн	4,4	1,1	25
Рівень освіти на 1000 осіб у віці 6 і більше років, що мають освіту	0,868	0,902	103
Забезпеченість населення житлом, у середньому на 1 жителя, м ² загальної площі	23,0	22,6	98,3
Кількість лікарів усіх спеціальностей на 10000 жителів	56,2	51,1	90,9
Кількість лікарняних ліжок на 10000 жителів	95,1	92,6	97,4
Забезпеченість населення мережею роздрібною торгівлі та ресторанного господарства (на 10000 осіб)	20,4	20,0	98
Рівень безробіття, %	6,4	8,8	138

За всіма показниками, окрім рівня освіти, Тернопільська область характеризується низьким рівнем розвитку. Важливим індикатором соціального розвитку є обсяг реалізованих послуг у розрахунку на 1 жителя, який в області становить чверть від середньо українського показника. Це свідчить про значне відставання у розвитку сфери послуг.

Соціальна політика є ефективною тільки тоді, коли базується на дієвій системі стандартів, в основу яких повинні бути покладені науково обґрунтовані соціальні нормативи.

В Україні базовим соціальним стандартом визначено прожитковий мінімум, а з урахуванням того, що до прожиткового мінімуму прив'язуються соціальні гарантії, то і вони є мінімальними і ніяк не можуть бути нормою. Прожитковий мінімум з 01.04.2010 р. встановлений у розмірі 839 грн, що не може забезпечити навіть мінімальних потреб людини. Особливо гостро це відбивається на найменш забезпечених верствах населення, основна частка доходів яких (59,6 %) становлять соціальні трансферти [5].

Невідповідність рівня існуючих соціальних гарантій задоволенню потреб населення чітко простежується при аналізі матеріальної забезпеченості. Розподіл населення Тернопільської області за рівнем середньодушових грошових витрат свідчить про низький рівень матеріальної забезпеченості. Частка населення з середньодушовими загальними доходами в місяць нижче середнього рівня загальних доходів склала 62,5 %, нижче прожиткового мінімуму — 45,2 % [6, с. 326]. При чому, у міських поселеннях частка населення з середньодушовими загальними доходами в місяць нижче прожиткового мінімуму була на 3,9 % більшою, ніж у сільській місцевості [5, с. 326].

Порівнюючи із середнім по Україні показником, чисельність населення із середньодушовими загальними доходами у місяць, нижчими прожиткового мінімуму в Тернопільській області на 47,1 % більша. При цьому частка населення з середньодушовими грошовими доходами в місяць нижче середнього рівня грошових доходів становить 55 % [5, с. 329]. Це яскраво свідчить про рівень життя населення регіону. Тернопільська область за цим показником залишається на передостанньому місці в рейтингу областей України.

Грошові доходи найбільш забезпечених домогосподарств склали 2800 грн, тоді як у найменш забезпечених домогосподарствах — 1023 грн [5, с. 319]. Проте частка доходів від оплати праці у найбільш забезпечених домогосподарствах на 7 % менша, ніж у малозабезпечених домогосподарствах.

Аналіз основних показників рівня життя у поселеннях регіону також свідчить про слабкий розвиток як соціальної, так і економічної сфери, що є базовою при формуванні рівня життя. Збільшення середньомісячних сукупних витрат домогосподарств (за рахунок збільшення рівня мінімальної заробітної плати, зростання розмірів пенсій та окремих видів соціальних допомоги) не сприяло зменшенню диференціації населення за рівнем життя та добробуту. Коефіцієнт фондів (співвідношення сукупних витрат 10 % найбільш та найменш забезпеченого населення) становив

7,5 разу. Коефіцієнт диференціації (співвідношення мінімального рівня сукупних витрат серед 10 % найбільш забезпеченого населення до максимального серед 10 % найменш забезпеченого) становив — 2,6 разу [5, с. 330].

Більше половини населення області знаходиться за межею бідності. Хоча об'єктивність досліджень такого типу на основі статистичних показників, які за основний показник беруть доходи, піддається сумніву зважаючи на надвисокий рівень тіньової зайнятості та доходів. Проте слабкий соціальний, як і економічний розвиток регіону свідчить про нагальну необхідність підвищення рівня життя населення в ньому.

З огляду на це, не можна не погодитись з точкою зору В. Д. Лагутіна, який вважає, що «прожитковий мінімум як соціально-економічний норматив виражає межу переходу стану бідності у стан злиденності, а фактично, в Україні замість поняття «прожитковий мінімум» продовжує використовуватися поняття «межа малозабезпеченості» (хоча останній термін втратив сенс у зв'язку з прийняттям Закону України «Про прожитковий мінімум») [1].

Система соціальних стандартів, що склалась в Україні, мало-ефективна в умовах ринкової економіки. Обмеженість державних коштів істотно зменшує суспільні фонди споживання, низька купівельна спроможність населення зробила недоступними багато послуг (потреба у житлі, охорона здоров'я, освіти тощо). Тому постала потреба у створенні нової системи соціальних стандартів та гарантій, що відповідатимуть міжнародним.

Проаналізувавши низку чинників соціального розвитку поселень, нами було проведено оцінку рівня соціального розвитку поселень Тернопільської області в розрізі районів. Зокрема, брались до уваги такі чинники, як: середньомісячна номінальна заробітна плата працівників, зайнятих у галузях економіки, рівень освіти, забезпеченість населення житлом, забезпеченість населення приватними легковими автомобілями, обсяг реалізованих послуг підприємствами, кількість лікарів усіх спеціальностей, кількість лікарняних ліжок, книжковий фонд бібліотек, кількість місць для глядачів у залах для демонстрування фільмів, кількість місць у закладах культури клубного типу.

Просторові особливості окремих складових соціального розвитку поселень Тернопільської області дають можливість провести ранжування за рівнем забезпеченості населення різними видами послуг. Встановлено такі групи районів:

1) з найвищим по області рівнем соціального розвитку (Заліщицький, м. Тернопіль, Підгаєцький, Підволочиський райони);

2) з середнім рівнем соціального розвитку (Монастириський, Бережанський, Гусятинський, Тернопільський, Теребовлянський, Чортківський, Збаразький райони);

3) з нижчим за середній по області (Зборівський, Кременецький, Лановецький, Борщівський райони);

4) з найнижчим в області рівнем соціального розвитку (Бучацький, Шумський, Козівський райони).

Для кожної з груп необхідно виробити заходи соціальної політики, які б забезпечили послаблення соціальної напруженості у поселеннях, сприяли б подальшому розвитку їх соціальної бази.

Так, для першої групи із найвищим по області рівнем соціального розвитку найнагальнішими заходами є розвиток та реконструкція мереж водо- і теплопостачання, застарілого житлового фонду, будівництва та реконструкція закладів освіти, охорони здоров'я.

Для другої групи районів необхідне підвищення рівня доходів населення через розвиток як аграрних видів діяльності, так і малого та середнього бізнесу в сфері послуг та промисловості, розбудову туристично-рекреаційної інфраструктури, модернізація та реконструкція житлово-комунального господарства, закладів освіти та охорони здоров'я.

Для третьої та четвертої груп першочерговим завданням є розбудова і модернізація транспортної інфраструктури, особливо автомобільних шляхів. Як і для попередніх груп актуальним є розвиток виробництва як необхідна умова підвищення добробуту населення. Зокрема, необхідно спрямувати зусилля на збереження і розвиток існуючих цукрових та спиртових підприємств, у тому числі через реалізацію державної програми «Етанол».

Принагідно треба зауважити про необхідність зміни підходів до розуміння питання «розвиток освіти та охорони здоров'я» у сільській місцевості. В більшості сіл регіону переважна частина населення належить до старших вікових груп, що зумовлює зміну структури потреб у послугах. Тому, поряд з неминучим скороченням кількості шкіл у селах і містечках, нагальним є забезпечення первинної медико-санітарної допомоги та модернізація закладів охорони здоров'я, забезпечення належного соціального захисту громадян (вжиття заходів щодо покращення роботи соціальних служб, закладів соціального обслуговування).

Конкретизація цих напрямів здійснена у Стратегії соціально-економічного розвитку Тернопільської області на період до 2015 р. [7]. Проте реалізація цих заходів обмежується бюджетним фінансуванням та неможлива без формування і реалізації ефективної загальнодержавної та регіональної соціальної політики. Ці заходи

повинні стати основою для формування нових соціальних стандартів і гарантій у слаборозвиненому регіоні, базою для формування і реалізації нової цільової соціальної політики.

Висновки. Дослідження соціального розвитку поселень регіону свідчить про значне відставання рівня життя населення області як індикатора соціального розвитку від середніх показників для України. В межах області також існує значна диференціація в соціально-економічному розвитку поселень окремих адміністративних районів. В особливо складному становищі знаходяться периферійні сільські поселення.

У результаті дослідження було проведено ранжування районів області за рівнем забезпеченості населення різними видами послуг. Виділено 4 групи районів, для яких запропоновано основні напрямки регіональної соціальної політики.

Головним висновком можна вважати невідповідність існуючих соціальних стандартів для забезпечення гідного рівня життя населення, а звідси першочергове завдання формування нової соціальної політики — створення системи науково обґрунтованих нормативів, що лягли б в основу соціальних стандартів замість існуючих соціальних мінімумів. При цьому необхідне врахування соціального, економічного і демографічного розвитку населених пунктів.

Література

1. Баранова Н. П., Новікова Т. В. Соціальні стандарти та гарантії в системі соціальної політики України [Електронний ресурс]: <http://cpsr.org.ua/?pr=9&id=415>.
2. Державна соціальна політика і рівень життя населення в Україні // Економічні есе. — 2002. — Вип. 1 (12). — С. 5—9.
3. Закон України «Про державні соціальні стандарти», № 2017-III, 05.10.2000 [Електронний ресурс]: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1087.597.0>.
4. Закон України «Про прожитковий мінімум» від 15.07.1999 № 966-XIV [Електронний ресурс]: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
5. Статистична інформація. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]: <http://ukrstat.gov.ua>.
6. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2008 рік. / Головне управління статистики у Тернопільській області. — Тернопіль, 2009. — 475 с.
7. Стратегія економічного і соціального розвитку Тернопільської області на 2004–2015 рр. [Електронний ресурс]: www.oda.te.gov.ua/files/toda_p51_text%20program%20.doc.

Стаття надійшла до редакції 22.06.2010 р.